
Jože Prinčič, Neven Borak: Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2006, 677 strani.

Knjiga *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991* je rezultat skupnega dela dveh uveljavljenih in priznanih raziskovalcev, dr. Jožeta Prinčiča in ddr. Nevena Boraka. Jože Prinčič je plodovit slovenski zgodovinar srednje generacije. Raziskuje gospodarsko zgodovino v obdobju od konca druge svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije. Doslej je preučeval industrializacijo, poddržavljenje, modernizacijske procese, medrepubliške gospodarske odnose, gospodarsko sodelovanje s sosednjimi državami, bančno zgodovino, regionalni razvoj in razvoj posameznih podjetij. V zadnjem obdobju je posebej veliko pozornosti namenjal preučevanju uspešnih slovenskih podjetnikov v letih 1960-1990 ter Tovarni vijakov v Kropi, ki je odličen primer razvoja lokalnega gospodarstva. Jože Prinčič je avtor oziroma soavtor številnih znanstvenih in strokovnih monografij, virov, razprav in člankov. Zadnji odmevnejši deli pred knjigo *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991*, katerih avtor oziroma soavtor je, sta bili *Zgodovina slovenskega bančništva* (2000) in *Bančniki v ogledalu časa: Življenjske poti slovenskih bančnikov v 19. in 20. stoletju* (2005). Ddr. Neven Borak ima doktorat znanosti tako s področja ekonomije kot tudi iz zgodovine. Je priznani slovenski ekonomist in poznan kot avtor, soavtor ter urednik številnih znanstvenih, strokovnih in publicističnih del iz področja ekonomije in ekonomske zgodovine. Njegovi večji deli pred nastankom dela v sodelovanju z dr. Prinčičem sta bili *Denarne reforme* (1998) in *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije* (2002). Jože Prinčič in Neven Borak sodita med redke raziskovalce, ki se že vrsto let sistematično ukvarjajo z gospodarsko zgodovino Slovencev po drugi svetovni vojni. Treba je poudariti, da sta v pričujoči knjigi vključila tako zgodovinski kot tudi ekonomski pristop in pogled na obravnavano obdobje.

Knjigo *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991* je izdala Fakulteta za družbene vede z letnico 2006 in je izšla v nakladi 200 izvodov.

Delo je ob predgovoru in zaključku razdeljeno na petnajst poglavij in obsega 677 strani. Vsako poglavje zase je zaključena celota in obravnava določen problem.

Prvo poglavje predstavi evropsko in svetovno gospodarstvo po drugi svetovni vojni. Obdobje 1950-1973 je označeno kot "zlata doba" kapitalizma oziroma obdobje blagostanja. To obdobje, za katerega je bil značilen hiter gospodarski razvoj, je temeljito spremenilo podobo zahodnega kapitalističnega in vzhodnega socialističnega sveta. Za konec zlate dobe se šteje leto 1973 - leto tako imenovanega prvega naftnega šoka. Po tem letu je tako zahodni kot vzhodni svet zajela kriza. Zahodni svet je prešel iz stagflacije v "evrosklerozo", vzhodni pa iz reform v zlom. Socialistična gospodarstva se niso bila sposobna tako dobro prilagoditi travmatičnim in kriznim razmeram, kot je to zmogel njihov kapitalistični tekmeč.

V drugem poglavju avtorja Slovenijo umestita v jugoslovanski gospodarski prostor. Poudarki so na predstavitvi družbenega proizvoda, gibanja števila prebivalstva, ki je na primer v začetku osemdesetih let predstavljalo 8,4 odstotka celotnega jugoslovanskega prebivalstva, ter na industrializaciji. Industrija je bila glavna gospodarska dejavnost in je predstavljala petino jugoslovanske industrije oz. 43 odstotkov celotnega družbenega proizvoda Slovenije ter je zaposlovala 47 odstot-

kov vseh zaposlenih. Predstavljeni so tudi najpomembnejši industrijski objekti. V nadaljevanju je opisano poglobljanje regionalnih razlik znotraj jugoslovanske federacije, razvojno oddaljevanje ter različni pogledi na razvoj, ki so bili pogosto predmet sporov. V različnih delih Jugoslavije so se namreč pojavljali različni razvojni pogledi. V sklepu poglavja so podrobneje opisane naloge ekonomske federacije ter leta 1974 sprejeta jugoslovanska ustava in njena vloga pri nastajanju "nacionalnega gospodarstva".

Tretje poglavje obravnava gospodarsko sodelovanje Slovenije z drugimi federalnimi enotami. Najprej avtorja predstavitva, kakšna so bila politična izhodišča in interesi posameznih federalnih enot, kakšna gospodarska menjava Slovenije s posameznimi federalnimi enotami ter kakšna sta bila sodelovanje med podjetji in finančna ureditev. Ustava iz leta 1974 in zakon o združenem delu sta namreč dokončala decentralizacijo podjetij, predpisala pogoje za ustanavljanje in delovanje ter samoupravno organiziranje podjetij oziroma združenega dela v različne oblike povezovanja in medsebojnega sodelovanja in predpostavila, da na notnem jugoslovanskem trgu ni ovir za njihovo nemoteno delovanje. V tem poglavju lahko beremo tudi o migracijskih trendih, za katere je bilo značilno, da se je delež priseljenega prebivalstva iz drugih republik v obdobju 1949-1981 nenehno povečeval, o ciklični industrijske proizvodnje ter o slovenski regionalni plačilni bilanci, ki je podrobno predstavljena tudi v tabelah.

Četrto poglavje obravnava gospodarsko reformo in njen zaton. Najprej je opisano obdobje od male reforme do sedemletnega plana. Uvod v gospodarsko preobrazbo je bila tako imenovana mala reforma ali nova gospodarska ureditev, ki se je začela januarja leta 1960, ko sta Zvezni izvršni svet in Zvezna skupščina sprejela predpise za preureditev deviznega, zunanjetrgovinskega, kreditnega in bančnega sistema. Reforma je bila neuspešna. Že v prvem reformskem letu se je nabralo več kot dovolj dokazov, da se reforme niso lotili v pravem času in da bodo njeni ukrepi delovali le na deviznem področju. Epizoda s sedemletnim gospodarskim planom je bila še en dokaz, da se v prvi polovici šestdesetih let niso mogli poenotiti o novi razvojni usmeritvi. Za pripravo nove gospodarske reforme je bila izbrana posebna delovna skupina, ki jo je vodil Boris Kraigher. Gospodarska reforma se je začela 24. julija 1965 in je predvidela številne spremembe. Sprememba cenovnih razmerij, okrepitev terciarnega gospodarskega sektorja, posodobitev sistema ekonomskih odnosov s tujino, sprememba davčnega sistema in politike, konvertibilnost domačega denarja, uravnovešanje porabe z dohodki ter nov odnos do nerazvitih republik in območij so bili glavni cilji gospodarske reforme. Reforma je bila kratke sape in dober mesec pred smrtjo, decembra 1966, je Boris Kraigher Stanetu Kavčiču dejal, da bo propadla, ker nima "stvarne idejnopolitične podpore". Glavna razloga za propad te reforme avtorja vidita v sami politiki oziroma naravnosti gospodarske stabilizacije ter v razhajanjih na državni ravni in v različnih interesih posameznih republik. Avtorja ugotavljata, da je gospodarska reforma iz leta 1965 imela izredno negativne posledice za slovenska podjetja, ki so se znašla v skoraj brezizhodnem položaju, in da so bili vzroki za njen neuspeh predvsem politične narave.

Peto poglavje obravnava stabilizacijski program po neuspehu gospodarske reforme. Opiše, kakšno gospodarsko perspektivo so iskali, zvezni in republiški stabilizacijski program ter kako "gospodarski voz ni mogel potegniti".

Šesto poglavje prikaže, kako je potekal obračun z gospodarsko politiko vlade

Staneta Kavčiča. Kavčičev "liberalni" gospodarski koncept je naletel na neodobranje. Stane Kavčič je spoznal, da brez učinkovitega in tržno usmerjenega gospodarstva ne more napredovati nobena družba, tudi socialistična ne. Postal je navdušen zagovornik gospodarske reforme in najvidnejši predstavnik tako imenovane "liberalne" usmeritve znotraj Komunistične partije Slovenije. 9. maja 1967 je postal predsednik Izvršnega sveta skupščine Socialistične Republike Slovenije. Njegova priljubljenost je vztrajno rasla, zato ni čudno, da je izgubil podporo vladajoče partije. Med drugim se je zameril tudi samemu Titu, ker je februarja 1969 zavrnil uradno kandidaturo za predsednika Zveznega izvršnega sveta. Avtorja opišeta tudi cestno afero, kako je Stane Kavčič v središče svojih prizadevanj postavil nacionalni gospodarski interes in so ga zato začeli imenovati "oče nacionalne ekonomije" ter obračun z njim, ki je sledil. Kot sta zapisala avtorja, je "po političnem obračunu s Stanetom Kavčičem in njegovimi somišljeniki partijsko vodstvo znova prevzelo vse niti vodenja gospodarske politike v svoje roke. V bodoči gospodarski politiki ni bilo več prostora za tržno gospodarstvo in nacionalni gospodarski interes. Vsa energija je bila usmerjena v samoupravno preobrazbo gospodarstva".

V sedmem poglavju avtorja opišeta vzpon in padec dogovornega gospodarstva. Najprej je opisana priprava za nastanek le-tega ter nato gospodarskopolična načela dogovornega gospodarstva. Združeno delo je pomenilo način organizacije proizvodnje brez dobička kot temeljnega cilja poslovanja in brez kapitala kot lastniškega razmerja. Organizacijske oblike združenega dela so bile temeljne organizacije združenega dela (tozd), organizacije združenega dela (ozd), delovne organizacije in sestavljene organizacije združenega dela (sozd). Beremo lahko, da se je preobrazba zaustavila pri tozdih. "Največkrat se je zgodilo, da so delovne enote v podjetjih preimenovali v temeljne organizacije združenega dela. Delovni odnosi v njih in poslovni odnosi z drugimi ozdi, kot tudi z družbenim okoljem, pa so ostali nespremenjeni," sta zapisala avtorja in še, da je "v letih 1974 in 1975 Slovenija bila edina med republikami, ki je bila nezadovoljna s počasnostjo preobrazbe gospodarstva". Velika težava nove gospodarske ureditve je bila v tem, da je ta dala podjetjem le nov videz, vsebina pa je ostala stara. Idejni cilji dogovorne ekonomije so bili povsem zgrešeni in obsojeni na propad. Kljub temu da je bilo to jasno, pa so vztrajali pri tem načinu in sistemu. Tako je bil na primer tozd še leta 1986 vedno temelj dogovornega gospodarstva in tako postal "simbol in sopomenka" za nesrečo. Kljub vsemu pa leta 1988 spontanega procesa preoblikovanja organizacijskih oblik združenega dela v podjetja ni bilo več mogoče zaustaviti. V začetku leta 1989 je bilo v Sloveniji doseženo soglasje o tem, da je za delovanje tržnega gospodarstva treba vzpostaviti trg proizvodov in storitev, trg kapitala in trg delovne sile.

Osmo poglavje obravnava restavracijo razvojne politike. Najprej so opisane nove razvojne prioritete ter gospodarska gibanja v prvi polovici sedemdesetih let, ki so bila zaskrbljujoča. V nadaljevanju beremo, kako politika ni nič ukrepala oziroma, kot sta se izrazila avtorja, je vse skupaj šlo "v isti vpregi naprej" in imelo za posledico to, da so se težave samo še bolj kopičile in poglobljale.

V devetem poglavju nam avtorja predstavita bremena nerazvitosti. Na začetku tega poglavja lahko beremo, kako druga jugoslovanska država ni poznala regionalne politike, temveč je ves čas skušala voditi le politiko zmanjševanja razlik v stopnji nerazvitosti, pri čemer so imeli ves čas status manj razvitih Bosna in Hercegovina, Črna gora, Makedonija in Kosovo in do leta 1965 so bili mednje

občasno vključeni še nekateri deli Srbije in Hrvaške. V nadaljevanju je opisano, kako je potekalo financiranje razvoja manj razvitih republik in pokrajin in kakšna je bila vloga Slovenije pri pospeševanju gospodarskega razvoja manj razvitih območij v državi. Veliko sredstev iz Slovenije se je stekalo v zvezno blagajno tudi za manj razvite republike. Stanje Slovenije pa tudi ni bilo rožnato. Tako je v drugi polovici osemdesetih let Slovenija bila še daleč od resnične gospodarske povezanosti z Evropo in svetom. Njen zaostanek za razvitejšima sosedoma, Italijo in Avstrijo, se je še povečal. V sklepu tega poglavja je opisano pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih območij v Socialistični Republiki Sloveniji.

Deseto poglavje obravnava obmejno gospodarsko sodelovanje. Trgovinsko menjavo Jugoslavije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko so urejali meddržavni blagovni sporazumi. Avtorja podobno predstavita obmejno gospodarsko sodelovanje z Avstrijo, Madžarsko in Italijo. Tovrstno sodelovanje je bilo izjemno pomembno. Slovenija je namreč v kontekstu obmejnega gospodarskega sodelovanja vodila razmeroma samostojno gospodarsko politiko.

Enajsto poglavje nam predstavi izjemno pereč problem Jugoslavije, in sicer problem zadolževanja v tujini in razdolževanje. Dolžniška kriza, ki je zajela Jugoslavijo, je imela globoke korenine. Za njo so se skrivali globlji vzroki gospodarske krize. Najmanje posojil v tujini se je začelo leta 1957, okrogla milijarda dolarjev dolga je bila zabeležena šele leta 1964, leta 1970 pa je bil dolg že podvojen. Sledilo je obdobje močnega zadolževanja v letih 1971-1981. Avtorja sta zapisala: "Seдемdeseta lahko iz zornega kota zadolževanja razčlenimo na dve obdobji: 1972-1976 in 1977-1981. V prvem obdobju se je zadolženost povečala za 4,7 milijarde, v drugem pa za več kot 13 milijard dolarjev. Veliki skoki zadolževanja so se zgodili v letih 1978, 1979 in 1980. Petletni družbeni plan za obdobje 1976-1980 je imel visoke investicijske cilje." To poglavje opiše tudi, kako se je Jugoslavija lotila preračunljivosti obveznosti in vračanja dolgov. Odnos tujih upnikov do Jugoslavije je postal odvisen od odnosov Jugoslavije z Mednarodnim denarnim skladom. Avtorja predstavita tudi, kako je zadolževanje potekalo v Sloveniji. Slovenija ni bila tako zelo naklonjena najemanju tujih kreditov oziroma za slovensko politiko sta bila najemanje in vračanje tujih dolgov dva enakovredna dela istega procesa. Slovenija je veliko napora vložila tudi v obrambo obstoječega deviznega sistema.

Dvanajsto poglavje sta avtorja naslovlila z *Navidezne uspešnosti je konec*. Opisuje gospodarsko krizo, v kateri se je znašla Slovenija. Leto 1980 je bilo mejnik v gospodarskem razvoju Slovenije. V tem letu je prišlo do skromnejše gospodarske rasti in industrijske proizvodnje. So pa bili do leta 1983 kazalniki gospodarjenja in rast industrijske proizvodnje boljši od jugoslovanskega povprečja. V letih 1984 in 1985 so se rezultati gospodarjenja poslabšali, realne vrednosti "ekonomskih agregatov" so padle na raven leta 1980, zato se je Slovenija močno približala jugoslovanskemu povprečju. "Precejšnja razlika med Slovenijo in celotno državo pa je bila v obsegu razpoložljivega družbenega proizvoda in njegovi končni razdelitvi," sta zapisala avtorja. Po mnenju avtorjev je bila ključni problem slovenskega gospodarstva v prvi polovici osemdesetih let zastarelost opreme. Gospodarska kriza je tako zelo poslabšala likvidnostni položaj slovenskih podjetij. V sklepu dvanajstega poglavja še lahko beremo, kako so kljub gospodarski krizi nadaljevali s staro razvojno usmeritvijo in kako so poskušali "gasiti požar", čeprav neuspešno oziroma so se stvari lotevali na nepravi način.

Trinajsto poglavje nam predstavi neenotnost pri iskanju izhoda iz krize. Obstajali so različni pogledi in videnja prihodnosti. V drugi polovici osemdesetih let se je spor med zagovorniki socializma kot tržne ekonomije in zagovorniki socializma kot sociale okrepil. Gospodarske razmere so se dramatično slabšale in postale eden od pomembnejših razlogov razhajanj, ki so vodila v razpad države. To poglavje nam poda tudi ocene gospodarske neučinkovitosti ter jugoslovanske gospodarske programe v obdobju 1982-1990. Poskusi zveznih vlad v tem obdobju, da bi zaustavile krizo in preuredile gospodarstvo, so bili vsi po vrsti neuspešni. Najprej se je z nakopičenimi problemi spopadla vlada Milke Planinc (1982-1986), a neuspešno. Nič bolje se ni godilo vladi Branka Mikulića (1986-1988), ki je kot prva zvezna vlada odstopila. Vajeti je nato prevzel Ante Marković. Marković je ob svojem nastopu obudil žarek upanja, da se bodo razmere v državi popravile. Njegov program gospodarskih reform in ukrepov za njihovo uresničitev v letu 1990 je temeljil na konvertibilnem dinarju in fiksnem tečaju, na restriktivni denarni in na finančni politiki, na liberalizaciji cen in trga ter na zamrznitvi plač na ravni iz novembra 1989. Program je bil deležen splošne podpore doma in v tujini, hkrati pa tudi opozorila ekonomistov, da se utegne zgoditi, da ga v pol leta "ne bo dosti ostalo". Ključno pa je bilo, da program ni vključeval dobrega protiinflacijskega načrta ter programa za prestrukturiranje in je jeseni 1990 kljub vsem prizadevanjem propadel. V sklepu tega poglavja so še predstavljene ustavne spremembe in razpadanje federacije.

Štirinajsto poglavje nam predstavi potek gospodarskega osamosvajanja. Gospodarstvo v drugi polovici osemdesetih let avtorja označita kot "gospodarjenje na beraški palici". Kljub temu da je Slovenija gospodarila previdneje kot druge republike, jo je v prvih mesecih leta 1985 zajel leden gospodarski "tuš", ki je trajal vse od osamosvojitve in čez. Avtorja opišeta odločnejši odnos slovenske politike do Beograda. Leta 1985 se je slovenski politični vrh odločil za "ofenzivnejšo" politiko do zveznega središča. Leta 1988 se je slovenska politika morala soočiti z dejstvom, da so razvojne možnosti slovenskega in jugoslovanskega gospodarstva omejene in brez prihodnosti. Avtorja navajata, da sta v Jugoslaviji "prevladali dve razvojni strategiji, slovenska in srbska". Poleg tega je prišlo še do razprav o spremembah v zvezni ustavi. Septembra 1989 je tudi slovenska vlada sprejela dopolnila k slovenski ustavi in ena je bila tudi zahteva po ekonomski suverenosti. V nadaljevanju tega poglavja lahko beremo o srbski gospodarski vojni proti slovenskim podjetjem in poti Slovenije v gospodarsko samostojnost. Z zmago Demosa se je začel dejanski proces trgovanja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega. Avtorja ta proces razdelita na tri obdobja. Prvo je trajalo od maja 1990 do decembra 1990, drugo od decembra 1990 do 25. junija 1991 ter tretje od 26. junija 1991 do 7. oktobra, ko je slovenska skupščina sprejela zakon o denarni enoti Republike Slovenije - tolarju. Vsako od omenjenih obdobjev je v knjigi temeljito opisano. Treba je še dodati, kot sta zapisala avtorja, da je "navsez vse samostojnih gospodarskih stikov s tujino, pretok blaga, storitev, kapitala in znanja iz zahodne Evrope bilo institucionalno povezano s priznanjem Slovenije". To pa se je zgodilo ob koncu leta 1991 oziroma v začetku leta 1992, ko sta Slovenijo priznali Nemčija in Evropska skupnost.

Zadnje, petnajsto poglavje sta avtorja naslovlila z *Iztek dobe*. V tem poglavju se dotikata obdobja po osamosvojitvi. Kot sta zapisala, se je "s samostojno državo

spremenil značaj slovenskega gospodarstva. V njem so se zgodili trije preobrati: iz socialističnega se je spremenilo v (zasebno in tržno) kapitalistično, iz samoupravnega, dogovornega in planskega v tržno in iz regionalnega v samostojno narodno gospodarstvo z lastno denarno in fiskalno ureditvijo, pozneje z ustavo opredeljeno kot socialno-tržno gospodarstvo." V tem poglavju lahko beremo tudi o gospodarskih razmerah v letih 1990 in 1991. Zanimiva so stališča nekaterih slovenskih ekonomistov in direktorja Krke Miloša Kovačiča o stanju slovenskega gospodarstva ob osamosvojitvi ter videnju njegovega nadaljnega razvoja, ki so tudi predstavljena v zadnjem poglavju. Poleg tega sta opisani še strategija ekonomske politike postopnosti in strategija državnega prestrukturiranja gospodarstva. V sklepu zadnjega poglavja se avtorja dotakneta še približevanja Slovenije Evropski uniji, kar ji je uspelo 1. maja 2004.

Knjiga *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991* je rezultat zgodovinarja in ekonomista, ki sta izvrstna poznavalca gospodarske zgodovine. Kakovost knjige je znova potrdila, kako pomembna in priporočljiva je interdisciplinarnost. Delo namreč združuje tako zgodovinski kot tudi ekonomski vidik obravnavanega obdobja. Zgodovinar je pri svojem delu oprt na dostopne arhivske vire, ekonomist pa na statistično in drugo dokumentacijo. Avtorja sta se v tem delu lotila dramatičnega in dinamičnega gospodarskega razvoja v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. To so bila leta nestabilnosti in krize ter negotovosti v politiki, ki je vodila v gospodarski zlom in razpad države. Obdobje in tematika, ki ga obravnava knjiga, še ni doživelo poglobljene tovrstne obravnave in tako zapolnjuje praznino pri sintetičnih obravnavah naše gospodarske zgodovine. Knjiga je vsekakor izvirno znanstveno delo, ki je pisano na arhivskem gradivu in dopolnjeno s spoznanji iz že obstoječe literature, ki pa je doslej v takšni obliki in vsebini, kot jo daje to delo, še nismo imeli. Avtorja nista zaobšla temeljnih problemov obravnavanega obdobja. Mnoge probleme in dogodke sta na novo, zelo podrobno in poglobljeno predstavila v knjigi. Eden takšnih je politični obračun s politiko Staneta Kavčiča. Knjiga, napisana v lepem jeziku, je nasploh logično strukturirana, ena od njenih značilnosti, kljub vsej njeni strokovnosti, pa je jasno in tekoče pripovedovanje. Delo je zanimiva in pomembna pridobitev za širšo strokovno javnost. V veliko pomoč bo zgodovinarjem, ekonomistom, pa tudi drugim sorodnim humanističnim in družboslovnim vedam. Seveda pa jo priporočamo tudi nestrokovnim bralcem in vsakomur, ki ga zanima gospodarska zgodovina zadnjih desetletij.

Aleksander Lorenčič

Jože Prinčič: Tovarna vijakov Plamen Kropa: od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945-1997), Muzeji radovljiške občine, Radovljica 2007, 208 strani, ilustrirano.

Pričujoče delo je rezultat uveljavljenega in priznanega raziskovalca, dr. Jožeta Prinčiča, znanstvenega svetnika na Inštitutu za novejšo zgodovino. Dr. Prinčič je plodovit slovenski zgodovinar, ki raziskuje gospodarsko zgodovino od konca dru-